

О. Писемський. Маки

Комунікативний практикум

146. Розгляньте репродукцію картини. Порівняйте, якими засобами скористалися письменник (текст попередньої вправи) і художник, щоб передати емоції, враження, ставлення до побаченого. Складіть уявний діалог між екскурсоводом та відвідувачем художньої виставки.

Читайте українською

Ющук І. Троє на Місяці. — К.: Грані-Т, 2010.

147. І. Прочитайте анотацію до повісті Івана Ющука «Троє на місяці» й уривок із повісті.

Як можна поєднати граматику і фантастичні пригоди юних українців на Місяці? Виявляється, зі скрутного становища й у космосі можна вийти переможцем, коли дбати про друга і пам'ятати про силу рідного слова.

Та коли ви поринете в карколомні пригоди трьох друзів — не забудьте разом із ними розв'язувати граматичні задачі, щоб збагнути, про що мовиться у важливих шифрованих повідомленнях. Тим паче, що ті таємничі письмена ще не раз вам у житті знадобляться — найперше на іспитах і тестах з української мови.

XVI. НА МІСЯЦІ ТРАВА НЕ РОСТЕ

— Капітан і Граматик у небезпеці, — занепокоївся Друг, як тільки обірвався Граматиків голос у радіоприймачі. — З наявних фактів можна зробити висновок, що вони потрапили під камінний дощ. Їхній передавач, а можливо, й скафандри

пошкоджені. Неясно лише, що передавав Граматик: «На Місяці кос...»

— А що тут гадати? — здвигнув плечима Незнайко. — «На Місяці косовиця». Бо що ж іще може означати «кос...»?

— На Місяці трава не росте, — поправив його Друг. — Отже, й косовиці не може бути... Кос... Косинус... Косметика... Костюм... Космос... Космічний... Космічний вітер... Космічне проміння... Космічна ракета... Я мушу йти на допомогу Капітанові й Граматикові. Ти залишаєшся на кораблі.

— За кого ти мене маєш? — обурився Незнайко. — Там товариші в космічну бурю під камінним дощем змагаються, а я сиди в затишку склавши руки. Ні, я теж піду.

Друг застиг нерухомо, аналізуючи те, що сказав Незнайко.

— Космічної бурі не буває. Але ти можеш іти зі мною, — погодився нарешті пес.

— Буває чи не буває — мені байдуже. А товаришів, якщо вони потрапили в біду, треба виручати, — заявив Незнайко і, опустивши забороло* на шоломі та одягнувши рукавиці, рішуче рушив до дверей. — Ходімо швидше.

Проте Друг, не поспішав виходити. Він стояв між дверима й Незнайком.

— Скафандр у тебе добре загерметизований? Перевір.

Незнайко хоч-не-хоч мусив перепробувати всі з'єднання, змійки, застібки.

— Акумулятори заряджені, сонячна батарея підімкнута?

— Так.

— Який тиск у твоєму кисневому балоні?

— Там товариші в космічну бурю... в космічний вітер під камінним дощем змагаються, а ти про тиск мені торочиш...

— Який тиск у твоєму кисневому балоні? — не відступався пес.

— Сорок дві атмосфери.

— Мало. Кисень, можливо, буде потрібний і Капітанові та Граматикові. Заряди балон повністю.

Незнайко збагнув, що опиратися Другові марно, і тепер виконував усі його вказівки.

Коли Незнайко ступив на місячну поверхню, він одразу відчув, що скафандр на ньому роздувся й напружився, як велосипедна камера. Особливо туго згиналися ноги в колінах. Тепер йому стало зрозумілим, чому Капітан і Граматик на фізкультурі так ретельно виконували вправи на присідання. Ще й змагалися, хто більше разів підряд присяде і встане.

Пес легко біг попереду слідами, залишеними Капітаном і Граматиком. Незнайко ледве встигав за ним, широко розставивши руки, щоб не впасти. На лобі в нього виступив піт, соло-

ні крапельки скочувалися на очі, попадали в рот. А він навіть обтертися не міг — адже увесь був закутий у скафандр, наче той рак у шкаралупу.

І навіщо йому було залазити в камеру для пального? Закортіло, бачиш, на Море Ясності... А як же ото гарно було б зараз босим по траві бродити! Ідеш, і прохолодна трава приємно лоскоче тобі підошви, ноги самі підіймаються і несуть тебе в далечінь. Від Дніпра вітерець подихає. І ти незчувся, як уже стоїш над водою.

Шубовснув із берега — бризки довкола розлетілися. Спочатку холодно: бр-р-р! Потім з води виходити не хочеться. А вийдеш — то сонце не пече, а тільки вливається теплом у кожну твою жилку...

А тут перемішалися нестерпна спека і лютий-прелютий мороз. І не розбереш, що воно і як. Ух, і пече ж!

— Скажи, Друге, що робити, духота, — не витерпів Незнайко. — Я не можу.

— Перемкни терморегулятор на охолодження, — незворушно порадив пес.

Хоч би тобі який-небудь обскубаний кущик, не те що дерево. Та хоч би жмут зеленої травички, а то якийсь рудий попіл довкола, наче його позносили сюди з усїєї Келеберди, та що там з Келеберди — з усїєї області, з усїєї України. Єдина розрада — це два ланцюги слідів. Ось, видно, Капітан і Граматик зупинялися, але ненадовго — Граматик не встиг стоптати багато місячного пилу. Бо він, як тільки десь постоїть довше на одному місці, починає переступати з ноги на ногу.

А все-таки, де вони? Чому їх досі ніде не видно?

Друг, який біг попереду, раптом зупинився. Місячний ґрунт біля нього був густо стоптаний — хлопці, очевидно, довго радилися про щось. Але що це? З ким це вони зустрілися? Між їхні два сліди вміщався третій. І ось ліворуч уже три сліди помережили місячний попіл, а праворуч — один.

— З ким це вони зустрілися?

— Капітан і Граматик ні з ким не зустрілися. Третій біля них не зупинявся, — дійшов висновку Друг. — Вони помітили чужий слід і пішли по ньому.

— Отже, крім нас, на Місяці є ще хтось?..

II. Якщо ви хочете дізнатися про пригоди героїв далі, прочитайте книжку Івана Ющука «Троє на Місяці».

Бібліографічне бюро

Олійник О. Знаки-чаклуни: навч. посібник для учнів старших класів, слухачів підгот. відділень та вступ. до вузів — К.: Хрещатик, 1994.

Ющук І. Практикум з правопису української мови. — К.: Освіта, 2006.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Коспектування висловлювання, що сприймається на слух

У роботі думки є радість, сила, що захоплює дух, гармонія.

В. Вернадський

148. I. Прослухайте текст. Визначте тему й основну думку. **Пригадайте.** Назвіть основні ознаки наукового стилю. Яким стилем написано текст?

Під час сонячних затемнень увагу астрономів завжди привертала промениста вінець світила — корона. Що ж відомо про сонячну корону сьогодні?

Корона являє собою найбільш зовнішні, надзвичайно розріджені шари сонячної атмосфери з температурою в один-два мільйони градусів.

Досі не відомо, які саме фізичні процеси розігрівають корону. А знати їх дуже важливо, адже власне сонячна корона — це безперервний потік речовини, що виходить із Сонця, так званий сонячний вітер. Саме висока температура корони спричиняє його. Вітер дме безперервно, обтікає атмосфери планет, здуває і витягує довжелезні шлейфи — хвосты комет. Можливо, від нього залежить і погода на нашій планеті.

Корона має променисту структуру. Під час затемнення з-за темного диска Місяця виглядають промені, спрямовані в різні боки від Сонця. Але красиве променисте сяйво неможливо сфотографувати з поверхні Землі — надто яскрава наша земна атмосфера. Тому сучасні астрономи виводять прилади у космічний простір за допомогою ракет та супутників.

Останнім часом виявилось, що сонячний вітер не завжди рівний. Досить часто в нього бувають могутні «пориви». Тоді збурюється геомагнітне* поле і на Землі відбувається магнітна буря. Отже, Сонце, що дає нам життя, все ще є загадкою для нас (За О. Поповим).

II. Складіть план почутого і стисло перекажіть.

III. Прослухайте ще раз текст і запишіть його головні думки у формі тез.

Зверніть увагу! *Тезами* називають стисло сформульовані основні положення тексту, що вбирають суть висловленого... Якщо план допомагає нам представити структуру тексту та назвати його основні теми, то тези розкривають суть усїєї текстової інформації.

Обидві форми записів тісно взаємодіють: змістовні тези неможливі без попередньо складеного чіткого плану.

149. I. Прослухайте уважно текст. Складіть план і тези тексту і впишіть у таблицю, попередньо накресливши її в зошиті.

ЗАГАДКОВИЙ ДЕЦИБЕЛ

Світ сповнений звуків. Спів птахів, шум хвиль, шелест листя — ці звуки природи, відбиваючись у нашій свідомості з дитячих літ, складаються у звичну і знайому звукову картину світу.

Звуки — наші постійні супутники. Вони по-різному впливають на людину: радують і дратують, заспокоюють і лякають своєю несподіваністю. Збагнути і вивчити звук люди прагнули споконвіку. Протягом тисячоліть звуки, які ми сьогодні називаємо голосами природи, оточували наших предків. І тільки в першій половині минулого століття звукове середовище різко змінилося. Бурхливий розвиток техніки, будівництво великих індустріальних центрів започаткували так звану акустичну* добу. Найголоснішими звуками сьогоднішнього світу стали звуки техніки...

Чому ж шум дратує, відвертає увагу, заважає зосередитись?

Медики встановили, що рівень звукового тиску не повинен перевищувати 85 децибел*. Якщо ж звуковий тиск відповідає рівневі 130—140 децибел, він підходить до порога больового відчуття і нормально не сприймається вухом. Людина починає гірше чути, несподіваний сильний звук викликає посилене серцебиття і підвищує кров'яний тиск. Унаслідок дії безперервного сильного шуму звужуються кровоносні судини. Особливо шкідливо діє шум на нервову систему, спричиняючи виснаження клітин мозку.

Але шум часто є і нашим спільником. Ось хоч би й функціональна музика. Вона звучить у промислових цехах, на підприємствах, у торгових залах. Заспокійливо діють на організм записані на магнітофонну плівку звуки лісу — спів птахів (За О. Василюшиним).

План	Тези

II. На основі виконаної роботи складіть конспект почутого.

III. **Поміркуйте.** Що спільного мають і чим різняться поняття *план*, *тези*, *конспект*?

150. **Пригадайте.** Що вам відомо про конспект і конспектування з 9 класу? Прочитайте текст. Що нового ви дізналися про конспект як форму передачі почутого своїми словами?

Запам'ятайте, що почуте в аудиторії (класі) швидше відкладається в пам'яті, ніж прочитане в підручнику. Конспектуючи лекцію, намагайтеся осмислити основне, а потім його записати.

- У процесі конспектування дотримуйтеся таких порад:
- не намагайтеся записати почуте слово в слово;
  - пам'ятайте, що слухання (аудіювання) включає такі три етапи: *сприймання*, *розуміння*, *запам'ятовування*;
  - у верхній частині аркуша чітко запишіть тему і план лекції, рекомендовану літературу;
  - на аркуші паперу залишайте поля, на яких нотуйте свої коментарі, запитання тощо;
  - особливу увагу зверніть на фіксацію основних положень, визначень;
  - виробляйте свою систему скорочень слів та словосполучень і користуйтеся ними під час конспектування;
  - дбайте про точність запису таблиць, схем (З посібника).

151. I. Прослухайте текст. Визначте тему й основну думку. Якого стилю текст? Аргументуйте свою відповідь.

МОВА ЗАПАХІВ

«Мова запахів? — здивуєтесь ви. — Чи є така?»

Так, є! Така мова виникла мільйони років тому. І, звичайно, протягом часу розвинулась і вдосконалилась. Цю дивовижну мову вивчає нова наука — хімічна екологія*.

За допомогою запахів тварини можуть повідомити одне одному багато чого з того, що ми, люди, можемо висловити, користуючись звичайною мовою. Постійне вдосконалення здібностей розрізняти запахи привело багатьох тварин до чудових результатів. Та ви й самі знаєте, що собака швидко може знайти по сліду людину, якщо дати йому обнюхати що-небудь з її речей.

Риби теж навчилися користуватися мовою запахів. І використовують її досить вправно. Мова запахів дає змогу підводним мешканцям не лише спілкуватися між собою, а й захищатися від тварин-хижаків. Восьминіг, наприклад, зачувши наближення небезпеки, випорскує у воду хмарину чорнильної рідини. По-перше, щоб налякати супротивника, по-друге, щоб непомітно зникнути. Залози окремих риб виділяють отруйний секрет*. Це не стільки знак попередження, скільки виклик на дуель: «Я готовий оборонятися!» Кожна тварина користується притаманним тільки їй запахом. А тварин на нашій планеті — мільйони. Отже, виходить, що мова запахів налічує тисячі й тисячі слів.

Хімічна екологія — наука молода. Але зрозуміло одне: досконале знання мови запахів допоможе нам у вивченні потаємних особливостей життя тварин, отже, і таємниць природи. А розгадані таємниці можна використати на благо людини (За Н. Галаган).

II. Скориставшись порадами, поданими в попередній вправі, складіть конспект тексту.

III. Законспекуйте лекцію з профільного предмета, дотримуючись правил конспектування.

Бібліографічне бюро

Сагач Г. М. Золотослів. — К.: Ленвіт, 1993.

Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика. — К.: Вежа, 1994.

8. Удосконалення правописної грамотності

Правопис — це, по суті, мовне законодавство.

І. Хом'як

Правописний практикум

152. І. Пригадайте. Як вам відомо, закінчення іменників другої відміни чоловічого роду в родовому відмінку однини залежить від лексичного значення. Опрацюйте таблицю.

Закінчення родового відмінка однини іменників другої відміни

-а (-я)	-у (-ю)
Назви істот і дійових осіб: <i>Володи-мира, kota, Котигорошка, Мороза, диригента</i>	Назви установ, організацій, закладів: <i>театру, палацу, вокзалу, університету</i>
Географічні назви: назви міст, населених пунктів: <i>Глухова, Луганська, Львова, Маріуполя, Скадовська</i> ; назви річок з наголошеним закінченням: <i>Дніпра, Дністра, Дінця</i>	Географічні назви: назви островів, країн, територій тощо: <i>Криму, Байкалу, Уралу, Мадагаскару, Єгипту, Донбасу</i>
Назви мір, днів, місяців: <i>гектара, тижня, місяця, вівторка, вересня</i>	Назви речовин, матеріалу: <i>соку, воску, піску, граніту, ячменю</i> ; але <i>хліба, вівса</i>
Назви чітко окреслених предметів, будівель та їх частин: <i>коридора, гаража, млина</i> ; але <i>поверху, залу</i>	Назви явищ природи, почуттів, дій, ознак: <i>дощу, жалю, сумніву, співу, іспиту</i>
Наукові терміни, процеси, стани: <i>ромба, суфікса</i> ; але <i>розвитку, руху</i>	Збірні назви: <i>люду, колективу, апарату</i> (сукупність людей)

II. Запишіть слова, вставляючи пропущені літери.

Університет..., мотор..., кран..., Роман..., роман..., ковал..., вовк..., токар..., Києв..., Дніпр..., Псков..., Орл..., метр..., загон..., хор..., ліск..., березняк..., цукр..., вівс..., клуб..., кисн..., вокзал..., завод..., гром..., сніг..., протокол..., рок..., вік..., відсотк..., дощ..., льох..., дах..., жал..., біг..., настро..., ромб..., суфікс..., склад..., род..., Алта..., Урал..., Байкал..., Донбас...

III. Чи є нормативною форма *папера* в родовому відмінку? Чи можна закінчення *-а і -у* в цьому слові вважати паралельними?

153. І. Пригадайте. За допомогою таблиці повторіть правила написання російських прізвищ прикметникової форми.

Літери *и, і, ї; йо, ьо, о; е, є* у російських прізвищах прикметникової форми

російський звук [е]	передається в українській мові	літерою <i>е</i> після приголосних: <i>Петров — Петров, Лермонтов — Лермонтов</i>
		літерою <i>є</i> на початку слів: <i>Ершов — Єршов</i>
		літерою <i>є</i> після приголосних у суфіксах <i>-єв, -єєв</i> : <i>Костусєв — Костусєєв, Малєєв — Малєєєв</i>
російська літера <i>ё</i>	передається в українській мові	літерою <i>є</i> у середині слів після голосного, а також після апострофа: <i>Балуєв — Балуєєв, Астаф'єєв — Астаф'єєєв</i>
		сполученням <i>йо</i> на початку слова або у середині після голосних і приголосних <i>б, п, в, м, ф</i> : <i>Ёлкин — Йолкін, Соловьёв — Соловийов</i>
		через <i>ьо</i> в середині слова після приголосних: <i>Ковалёв — Ковальов, Сёмкин — Сьомкін</i>
російська літера <i>и</i>	передається в українській мові	через <i>о</i> під наголосом після <i>ч, щ</i> : <i>Пугачёв — Пугачов, Хрущёв — Хрущов</i>
		літерою <i>і</i> на початку слова та після приголосних (крім шиплячих та <i>ц</i>): <i>Иванов — Іванов, Горин — Горін</i>
		літерою <i>ї</i> після голосного <i>й</i> при роздільній вимові після приголосних, <i>ь</i> та апострофа: <i>Воинов — Воїнов, Марьин — Мар'їн</i>
		літерою <i>и</i> після <i>дж, ж, ч, ш, щ, ц</i> перед приголосним: <i>Паршин — Паршин; Дрожжин — Дрожжин</i>
російська літера <i>и</i>	передається в українській мові	літерою <i>и</i> у префіксі <i>при-</i> : <i>Пришвин — Привальцев</i>
		літерою <i>и</i> в суфіксах <i>-ик-, -ич-, -иц-, -ищ-</i> : <i>Беликов — Беликов, Галич — Галич</i>

II. Запишіть російські прізвища українською мовою, розташували їх за алфавітом.

Беляев, Ильюшин, Третьяков, Толстой, Донская, Арефьев, Григорьев, Тимофеев, Николаев, Игнатов, Семёнов, Королёв, Писарев, Евдокимов, Воробьёв, Шукшин, Гуцин, Зверев, Андреев, Моисеев.

154. Утворіть чоловічі й жіночі імена по батькові від поданих імен.

Богдан, Віталій, Захар, Ілля, Лука, Лук'ян, Любомир, Олег.

Правописний практикум

155. I. Спишіть, орфографічно й пунктуаційно оформивши текст, урахувавши чергування у—в, і—й.

Бе..сумнівним є те що с/пра/віку в людині поєднуються два начала дві натури вічно в душі протиборствують будівник і руйнач. Один зводить храм Артеміди а другий (в,у)же позирає на нього поглядом Герострата. Відколи (і,й) рід людський існує борються (у,в) ньому ці дві сили дві пристрасті одна з яких увінчує нас вінцем бе..смертя а друга стає мовби нашим прокляттям. Тут вічний бій він (і,й) нині триває (і,й) яке з цих двох начал переможе яке візьме гору від цього залежатиме (в,у)се (О. Гончар).

? II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте стиль і тип мовлення тексту, обґрунтуйте свою думку.
2. Назвіть засоби зв'язку речень у тексті.
3. Визначте частини мови в першому реченні.
4. Накресліть схему першого речення, поясніть уживання розділових знаків у ньому.

Скарби фразеології

➔ III. Поміркуйте. Чи відомо вам, що означає вислів *лаври Герострата*? Прочитайте довідку про це.

Герострат — грек із міста Ефеса, який, щоб обезсмертити своє ім'я, у 356 р. до н.д. спалив храм Артеміди Ефеської — одне з семи див світу. Ім'я Герострата стало використовуватися для характеристики честолюбних людей, які прагнуть здобути славу будь-якою ціною, навіть знищуючи культурні цінності.

Скарби фразеології

156. Запишіть через ризку після крилатих висловів їхні значення. Складіть із ними речення.

Авгієві стайні, скриня Пандори, блудний син, бути чи не бути, вавилонське стовпотворіння, ріг Фортуни, канути в Лету, слуги Мельпомени, спочити на лаврах, Геркулесові стовпи, нитка Аріадни.

Живе поезія у мові

157. I. Спишіть вірш, розставляючи пропущені розділові знаки.

Благословен хто церкву спорудив
Хто віру повернув людині
А не віддав лихій годині і гордині
Душі своєї диво з див.
Благословен хто разом з нами
Не тільки йшов поміж заграв

А з чорторіїв* шлях до храму
Для всіх своєю вірою проклав.

П. Линовицький

? II. Виконайте завдання за текстом.

1. Поміркуйте. Чому автор так високо цінує тих, хто будував церкви?
2. Поясніть значення фразеологізму *лиха година*.
3. Визначте розряди вжитих у тексті займенників. У чому, на вашу думку, полягає їх роль у тексті?
4. Виконайте пунктуаційний аналіз одного складного речення (за власним вибором).

Манруємо Україною

➔ 158. I. Запишіть назви відомих пам'яток архітектури, уставляючи пропущені літери. Поясніть їх правопис. Які з цих пам'яток вам доводилося бачити? Знайдіть на фото пам'ятки, назви яких виділено.

(Д,д)есятинна (Ц,ц)ерква, (К,к)иево-(П,п)ечерська (Л,л)авра, (М,м)ихайлівський (С,с)обор, (В,в)олодимирський (С,с)обор, (У,у)спенська (Ц,ц)ерква, (Т,т)рисвятительська (К,к)апліця*, (К,к)ирилівська (Ц,ц)ерква, (В,в)идубицький (М,м)онастир, (П,п)окровський (С,с)обор, (Ц,ц)ерква св. Миколи, (А,а)ндріївська (Ц,ц)ерква, (Т,т)роїцька (Ц,ц)ерква (Г,г)устинського (М,м)онастиря, (С,с)вятогірська (Л,л)авра.

➔ II. Складіть опис однієї з пам'яток архітектури за фотоілюстрацією, використовуючи однорідні члени речення.

Храми Києва

159. Складіть і запишіть речення з висловами правого стовпчика. Чим зумовлені помилки у висловах лівого стовпчика?

Згідно наказу
Йти по вулиці
Вітер три метра в секунду
Загальні зусилля
Задавати питання
Задаватися ціллю
Покоління шестидесятників

Згідно з наказом
Йти вулицею
Вітер три метри за секунду
Спільні зусилля
Ставити запитання
Маючи на меті, з метою
Покоління шістдесятників

Бібліографічне бюро

Олійник О. Б. Сучасна українська мова: опорні конспекти: навчальне видання — К.: Кондор, 2008.
Тележкіна О. О. Українська мова. Навч.-практ. довідник. — Харків: Ранок, 2009.
Годована М. П. Словник-довідник назв осіб за видом діяльності. — К.: Наук. думка, 2009.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Складання і розігрування діалогів на професійну тему. Ведення переговорів

Переговори — спільна діяльність двох або більше суб'єктів, налаштована на ефективне розв'язання спірних питань з оптимальним урахуванням потреб кожної зі сторін.

Юридичний словник

Складаймо професійне портфоліо

160. Складіть діалог, урахувавши умови спілкування (за обраним вами напрямом).

1. Технологічний напрям

Ваш сусід придбав новий ноутбук, але програма, яка забезпечує роботу приладу, постійно «зависає». Проконсультуйте свого сусіда.

2. Природничо-математичний напрям

Уявіть собі, що ви начальник відділу кадрів ботанічного саду. Вам дали завдання знайти нову людину для роботи в оранжереї. Проведіть співбесіду з претендентом.

3. Спортивний напрям

Під час телефонної розмови з тренером обіравався зв'язок, і ви не почули, о котрій годині відбудуться змагання з волейболу. Уточніть цю інформацію.

4. Суспільно-гуманітарний (економічний) напрям

Ви телефонуєте за рекламним оголошенням до магазину комп'ютерної техніки. Уточніть комплектацію та вартість комп'ютера, який би ви хотіли придбати. Поцікавтеся можливими знижками, рекламними акціями.

161. Прослухайте два діалоги. **Зробіть висновок.** Визначте, який із них є діловою бесідою, а який — діловими переговорами.

1. — Наша фірма починає свою роботу на ринку промислових товарів. Я прошу вас придумати рекламний слоган*.

— Скільки у мене часу?

— Три-чотири дні.

2. — Шановний пане директоре! Хотів би дізнатися Вашу думку з приводу нашої пропозиції.

— Так, колекція взуття сезону «Весна-Літо» нашим експертам сподобалася. Висловлюю надію на розумну цінову політику з Вашого боку, що врешті-решт сприятиме тривалому й плідному співробітництву.

162. І. Прочитайте опис ситуації з книги Дейла Карнегі.

Кожен сезон я на двадцять вечорів знімав в одному нью-йоркському готелі великий танцювальний зал для читання в ньому циклу лекцій.

На початку одного з сезонів мене несподівано повідомили, що я повинен сплатити за це приміщення втричі дорожче, ніж раніше. Ця звістка прийшла до мене вже після того, як квитки були віддруковані й поширені та були зроблені всі необхідні оголошення.

Звичайно, я не хотів платити зайві гроші, але який смисл мала б розмова з адміністратором готелю відносно того, чого я хотів? Він цікавився тільки тим, чого хотів сам...

Припустімо, що я вчинив би так, як звичайно поводитися в таких випадках, увірвався б у кабінет адміністратора й заявив: «Що це означає — ви збільшите втричі орендну плату за приміщення, коли, як вам відомо, квитки вже віддруковані й зроблені відповідні оголошення! Утричі! Це нісенітниця! Я не буду стільки платити!» Що б тоді відбулося? Розпалилася б суперечка, а ви знаєте, чим закінчується суперечка. Навіть якщо б я переконав його в тому, що він не правий, то самолюбство завадило б його відступові...

І ось через два дні я пішов до адміністратора...

II. Уявіть себе в ролі орендаря приміщення, продумайте свою поведінку в цій ситуації. Розіграйте в парах можливий діалог між орендарем та адміністратором.

Допоможіть знайти помилку!

— Чи дасте ви добро на оренду приміщення? — запитує бізнесмен.
— Ніколи! — відповідає, посміхаючись, директор. — Свого добра не віддам.

Це варто знати

163. Прочитайте уважно текст. Складіть план.

Підготовка переговорів. Успіх переговорів завжди залежить від того, наскільки добре ви до них підготувалися. До початку необхідно змодельювати хід переговорів:

- чітко уявити собі предмет переговорів і обговорювану проблему; ініціатива під час переговорів буде в того, хто краще знає й розуміє проблему;
- обов'язково скласти приблизну програму, сценарій переговорів; залежно від складності переговорів потрібно мати кілька проектів;
- намітити моменти своєї непоступливості, а також ті, де можна поступитися, якщо несподівано переговори зайшли в глухий кут;
- визначити для себе верхній і нижній рівні компромісів з питань, які, на вашу думку, викличуть гостру дискусію.

Реалізація такої моделі можлива в тому випадку, якщо під час підготовки переговорів будуть вивчені такі питання:

- 1) мета переговорів;
- 2) партнер у переговорах;
- 3) предмет переговорів;
- 4) ситуація й умови переговорів;
- 5) присутність на переговорах;
- 6) організація переговорів.

Завершення переговорів. Якщо переговори пройшли успішно, то на заключній стадії необхідно стисло повторити основні положення, яких стосувалися переговори, і, що особливо важливо, характеристику тих позитивних моментів, з яких досягнуто згоди сторін. Це дасть змогу досягти впевненості в тому, що всі учасники переговорів чітко усвідомлюють суть основних положень майбутньої угоди, у всіх складається переконання, що під час переговорів досягнуто певного прогресу.

За невдалого завершення переговорів необхідно зберегти контакт із партнером. У цьому разі увагу акцентують не на предметі переговорів, а на особистісних контактах, що дадуть змогу зберегти ділові контакти на майбутнє. Слід відмовитися від підведення підсумків з тих розділів, де не було досягнуто

позитивних результатів. Бажано знайти таку тему, що стане цікавою для обох сторін, розрядить ситуацію й допоможе створити дружню, невимушену атмосферу прощання.

Протокольні заходи є невід'ємною складовою переговорів, вони мають важливе значення у розв'язанні поставлених під час переговорів завдань і можуть сприяти успіху або, навпаки, створити передумову для невдачі.

Діловий протокол — це організація зустрічей і обслуговування переговорів, ведення записів бесід, забезпечення сувенірами, форма одягу тощо. Для вирішення цих питань доцільно створити в організації протокольну групу (2—3 особи), яка буде займатися протокольними формальностями.

Умови ефективності переговорів. Передумови ефективності переговорів передбачають ряд як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Партнери переговорів насамперед мають виконати такі умови:

- виявляти інтерес до предмета переговорів;
- мати достатні повноваження в прийнятті остаточних рішень (відповідне право на ведення переговорів);
- бути компетентними, мати необхідні знання стосовно предмета переговорів;
- уміти максимально повно враховувати суб'єктивні та об'єктивні інтереси іншої сторони та йти на поступки;
- певною мірою довіряти одне одному.

Для забезпечення ефективності переговорів необхідно дотримуватися певних правил.

Основне правило полягає в тому, щоб обидві сторони переконалися в тому, що вони щось виграли в результаті переговорів.

Найголовніше в переговорах — партнер. Його треба переконати в прийнятті рішення. Саме на нього слід орієнтувати весь хід переговорів, усю аргументацію.

Переговори — це співробітництво. Будь-яке співробітництво повинно мати спільну базу, тому важливо знайти спільний знаменник для різних інтересів партнерів.

Дуже рідко переговори відбуваються без проблем, тому необхідно схилитися до компромісів.

Будь-які переговори мають бути діалогом, отже, варто вміти правильно поставити запитання й уміти вислухати партнера (За М. Касумовою).

Комунікативний практикум

164. I. Об'єднайтесь у групи й наведіть приклади можливих ситуацій ділових переговорів у підприємницькій (виробничо-господарській) діяльності: назвіть предмет (тему) й мету переговорів, учасників пере-

говорів, характер ділових стосунків між ними, умови, у яких ведуться переговори. Скористайтесь фотоілюстраціями.

II. Виберіть одну з наведених вами ситуацій. Коротко опишіть, як ви уявляєте хід переговорів у цій ситуації, тобто виділіть основні етапи (початок, основну частину, заключну частину) переговорів, визначте мету й зміст кожного з етапів.

Бібліографічне бюро

Томан І. Мистецтво говорити. — К.: Політвидав України, 1989.

Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. — К.: Вежа, 1994.

Учіться висловлюватися / П. І. Білоусенко, Ю. О. Арешенков, Т. М. Віняр та ін. — К.: Рад. школа, 1990.

9. Текст як середовище функціонування мовних одиниць. Основні ознаки тексту

Ах, скільки радості, коли так любиш землю,
Коли гармонії шукаєш у житті.

П. Тичина

165. I. Прочитайте виразно. Доведіть, що це текст. Визначте тему й основну думку.

ПАМ'ЯТНИЙ ДЕНЬ

Стою зачарований серед весняного поля. Рясний, теплий дощ прошумів над зеленими нивами, сіра хмара розтанула, проясніле небо веселкою позичає воду в щедрого Дніпра. Гроза пройшла, тільки десь стороною, за обрієм стугонять віддалено

грома. Стою схвилюваний серед золотих рос. Мені здається, що осяяні урочистим салютом небеса рокочуть залпами могутніх гармат і вітають день нашої Перемоги.

З кожною весною ми відходимо все далі від того пам'ятного травня, коли стихли громи війни і над світом в ясних салютах перемоги народився відвоюваний мир. І став тоді на площу переможеного Берліна безсмертний солдат з граніту і бронзи, став на варті миру й життя.

В одній руці він затис меч справедливості, а другою притуляє до своїх грудей врятоване ним дитя — надію і майбутнє людства (І. Цюпа).

Пам'ятник
воїнові-визволителю
в Берліні

? II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання за текстом.

1. Визначте, яким способом пов'язані речення в тексті — послідовним (ланцюговим) чи паралельним.
2. Які ключові слова визначають його тему?
3. Яку інформацію містить текст?

Це варто знати

166. I. Прочитайте мовчки.

Текст як лінгвістичне явище характеризується такими ознаками: зв'язністю, цілісністю, інтенційністю (авторською метою), інформативністю, ситуативністю (зв'язністю з контекстом), членованістю (наявністю смислових частин — мікротем), інтегративністю (єдністю цих частин), модальністю (особистісним ставленням), розгорнутістю, послідовністю, динамізмом зображуваного тощо.

Серед названих ознак найважливішими є зв'язність і цілісність. Зв'язність — ознака, що характеризує особливості з'єднання всередині тексту його елементів. Цілісність пов'язана зі смисловою єдністю.

Ознаками, які характеризують текст як результат комунікації, є смислова цілісність (тематична єдність), комунікативна єдність і структурна єдність.

Тематична єдність охоплює змістову структуру елементів тексту і його логічну будову.

Комунікативна єдність визначається комунікативною цілеспрямованістю тексту.

Структурна єдність забезпечується мовними засобами, що використовуються в тексті (З підручника).

II. **Поміркуйте.** Чому саме такими ознаками характеризується текст? Укладіть словничок лінгвістичних термінів.

Живе поезія у мові

167. I. Прочитайте виразно вірш.

РАНКОВИЙ СОNET

Ти — вся любов. Ти — чистота,
Довірливість благословенна.
Твоя краса мені свята,
Твоя любов мені священна.

Трояндо неба і землі,
В тобі всі їхні барви грають...
У мене сльози розцвітають,
Цвітуть думками на чолі.

В будинок твій я входжу, наче в сад.
І для тривоги моїх, турбот моїх, досад
Мені дарує він красу землі і неба.

Я першим поглядом завжди дивлюсь на тебе,
Тобі присвячую я літ своїх світання,
Весну думок, весну свого кохання.

М. Вінграновський

- ? II. З якою метою автор використовує особові займенники?
III. Яку функцію в тексті виконує звертання *Трояндо неба і землі*?
IV. Проаналізуйте вірш за планом.
1. Визначте тему й основну думку.
2. Якими засобами забезпечується зв'язність і цілісність тексту?
3. Які ще ознаки тексту можна виявити в ньому? Аргументуйте свої міркування.

168. Розгляньте схему. **Пригадайте.** Спираючись на відомості про текст, засвоєні вами в основній школі, побудуйте розповідь у науковому стилі на тему «Місце тексту в спілкуванні людей». Скористайтеся поданим на с. 121 планом.

1. Що таке текст?
2. Чому для нього обов'язкові тема й основна думка?
3. Яку роль у творенні тексту відіграють співрозмовники?
4. З якою метою твориться текст?
5. Чому необхідно у творенні тексту враховувати обставини мовлення?
6. Яку роль у творенні тексту відіграють стиль і тип мовлення?

Комунікативний практикум

169. I. Побудуйте висловлювання на тему «Краса в моєму розумінні». Як сюжетну канву використайте висловлювання видатних людей.

1. Краса врятує світ (*Ф. Достоєвський*). 2. Краса людини — це і досконалість тіла, і сила волі (*Н. Ужвій*). 3. Краса — це вічність, що триває мить (*А. Камю*). 4. Краса — змагання до досконалості (*Леся Українка*). 5. Краса є лише обіцянням щастя (*Стендаль*). 6. Бог творить красу не тільки навколо себе, Він Сам за своєю сутністю також є Красиою (*А. Кентерберійський*).

II. **Зробіть висновок.** Чому текст, а не окремі речення забезпечують взаєморозуміння під час спілкування людей?

! 170. I. Прочитайте уважно. Доберіть заголовок до тексту і складіть план.

Мова професійного спілкування є соціальним варіантом сучасної літературної мови, якою послуговуються переважно представники певної професії...

Професійна мова забезпечує різні комунікативні потреби в професійній сфері, виділяється відповідно до сфери трудової діяльності.

У кожному виді професійної мови виокремлюють наукову мову, професійну розмовну мову певного виду діяльності, яку формують, зокрема, професіоналізми, жаргонізми, і розподільну мову (наприклад, мова продавця, мова реклами, мова агітації тощо).

В основу професійної діяльності покладено наукові знання. Відповідно мова професійного спілкування тісно пов'язана з науковим стилем. Наукове спілкування теж належить до професійного спілкування, але не тотожне йому, оскільки не охоплює всі сфери трудової діяльності.

Головним завданням мови професійного спілкування є забезпечення професійної діяльності (*З посібника*).

II. Випишіть слова-терміни й з'ясуйте їх значення за тлумачним словником.
III. **Зробіть висновок.** Доведіть, що професійне спілкування можливе у формі діалогу, полілогу й монологу.

171. I. Прочитайте репліки діалогу. Визначте тему й основну думку кожного. Доведіть, що це тексти, яким властиві зв'язність, завершеність.

1. — Як Вас звати, скажіть, будь ласка!
— Лоза Роман Сергійович.

- Скільки Вам років?
- Двадцять три.
- Як довго у Вас болить нога?
- Майже тиждень.
- 2. — Хотів би з вами познайомитися. Мене звати Ігорем.
- Я — Сергій. А це мій брат Сашко.
- Мені про вас багато розповідали!
- Приємно чути.

II. Спрогнозуйте ситуації, в яких відбувається спілкування.

III. Чому в першому варіанті вжито займенник *ви* з великої літери, у другому — з маленької? Назвіть учасників розмови.

Антисуржик

172. Складіть діалог з висловами правого стовпчика.

Грошовий перевод
Електронна
переписка
Проявляти інтерес
В залежності від
Факти говорять
Поступив до інсти-
туту

Грошовий переказ
Електронне
листування
Виявляти інтерес
Залежно від
Факти свідчать
Вступив до інсти-
туту

173. I. Прочитайте уривок із роману Сергія Плачинди «Степова сага». Визначте стиль і тип мовлення.

Якось з'явився у наших краях побіля Понту, моря Чорного, велетень Геракл. Мандрував собі преславний звитяжець і, гуляючи, відібрав у потвори Геріона гарних коней, гарячих, баских, вороних. Попасти погнав їх у напрямку Борисфена. Тут і застала Геракла зима. Одного разу велетень, закутавшись у левину шкуру, премічно заснув, а коні зайшли далеко у володіння Гілеї. Вона помітила їх, загнала у степи.

Прокинувся Геракл і став шукати коней. Довго ходив степом, аж доки, нарешті, забрів, як пише Геродот, у Полісся, — тобто у місцину, що на самій півночі степового океану.

Перед велетенською, гарно розмальованою печерою уздрів герой Гілею.

Довго стояв він, зачарований її красою. Глибоко вразили велетня її очі, і коси, і білі груди, і ніжні руки, і вкриті зеленою блискучою лускою округлі стегна.

Нарешті мовив Геракл:

- Царівно Гілеє, чи не бачила ти моїх коней вороних?
- Бачила і заняла їх, бо столочили вони мої сріблясті трави.
- Який викуп візьмеш ти, богине?

— Я хочу, щоб ти став моїм мужем.

З радістю згодився Геракл, бо дуже гарна була Гілея. Зажили вони разом, любо й мило. Народилося в них троє синів: Агатирс, Гельон і Скіф.

Одного разу сказала Гілея своєму мужеві:

— Бачу, Геракле, сумуєш ти за своєю вітчизною. Що ж, іди собі додому. Я маю трьох синів, і мені більше нічого не треба. Тільки одне прошу порадити: що з ними робити, коли виростуть? Залишити тут? Послати до тебе? Але кого з них поставити володарем країни?

Мовив Геракл:

— Спасибі, що відпускаєш мене до Еллади. Багато зборов я велетнів, а от краси твоєї і чар твоїх здолати не зміг... Ось мій лук і мій золотий черес з мечем, хто з синів у зрілості натягне тятиву і кого найтутіше охопить черес*, тому й володарювати в Гілеї. Інші хай ідуть у чужі краї здобувати собі долю...

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте тему й основну думку тексту.
2. З'ясуйте, яку роль у тексті виконує діалог.
3. Визначте, чи забезпечують зв'язність і цілісність тексту репліки діалогу.
4. Випишіть ключові слова, що забезпечують послідовність викладу змісту.

Складаймо професійне портфоліо

174. I. Прослухайте аудіозапис текстів, визначте стиль кожного. Що означає заголовок у першому тексті: тему чи основну думку? Як виражається логічність, аргументованість викладу в науковому стилі?

1. Природничий напрям

ПРИРОДНІ НАЦІОНАЛЬНІ ПАРКИ

Природні національні парки — це природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення й ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність. Національними природними парками України є Шацький, Подільські Товтри, Яворівський, Святогірський, Азово-Сиваський, Карпатський, Синевир та інші (Із кн. «Світ моєї України»).

2. Спортивний напрям

Правила малого футболу допускають велику свободу у виборі майданчика, воріт, чисельності команди і тим самим роблять його привабливим і доступним у будь-яких умовах. Ось основне

з цих правил. У міні-футбол грають на майданчиках завдовжки від 30 до 60 метрів і вширшки від 15 до 35 метрів. Для цієї мети використовують також баскетбольні, хокейні майданчики, тенісні корти і спортивні зали.

У грі беруть участь дві команди з 4—8 гравців кожна. Тривалість гри — від 30 до 50 хвилин. Час гри ділиться на дві половини з десятихвилинною перервою. Гру ведуть в основному за правилами великого футболу. Проте є і деякі відхилення. Правило «поза грою» відмінюється. Дозволяється торкання м'яча об бічні борти і стіни, що створює нові можливості для обведення супротивника і розпасовки м'яча. Під час матчу дозволяється замінювати будь-яку кількість гравців необмежену кількість разів (О. Назаров).

3. Суспільно-гуманітарний напрям

ЗОЛОТЕ СЛОВО МОНОМАХА

Володимир Мономах увійшов в історію не тільки мудрим і далекоглядним правителем, однією з найавторитетніших постатей Київської Русі, а й відомим, по-справжньому талановитим письменником, чие слово ось уже стільки століть не змізерніло і не змаліло в своїй мудрості.

Як відомо, цей князь дбав про просвіту рідної землі, кохався в книгах, вільно володів п'ятьма мовами. Після нього лишилася ціла рукописна збірка творів — знамените «Поученіє» дітям, лист до князя Олега й молитви. Його звертання до дітей не раз вставлялося до літописів, що незмірно посилювало їх моральним пафосом і високою літературною майстерністю.

«Поученіє» — це слова зрілої, вже немолодої людини про те, як належить жити в світі, яких непорушних законів треба дотримуватися. Всі ті закони продиктовані вимогами християнської моралі, спрямовані на очищення помислів людських і виховання в душі доброзичливого ставлення до всіх на світі, а надто — всіх знедолених і нещасних (З підручника).

Комунікативний практикум

II. Виберіть текст, що відповідає вашому профілю навчання, й перекажіть, доповнивши додатковою інформацією. План переказу запишіть.

Комунікативний практикум

➔ 175. Побудуйте усне міркування на тему «У щастя людського два рівних є крила — ... красиве і корисне» (М. Рильський).

Бібліографічне бюро

Учіться висловлюватися / П. І. Білоусенко, Ю. О. Арешенков, Т. М. Віняр та ін. — К.: Рад. школа, 1990.

Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. — К.: Вежа, 1994.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Переказ із творчим завданням

Він був і навечно залишиться великим
Літописцем і поборником України-Руси.

Федір Шевченко

Вигатні українці

176. I. Прочитайте. Доведіть, що це публіцистичний стиль.

У драматичній історії нашого народу є великі постаті, яких ніколи не огорне темінь забуття, які завжди будуть з Україною, попри лихоліття і незгоди, байдужість і духовне зубожіння. До них насамперед слід віднести Михайла Сергійовича Грушевського — першого Президента України, найвидатнішого нашого історика, ученого світового рівня.

Ми повинні бути сильними, вільними і багатими, щоб нас поважали; ми повинні бути миролюбними, щоб нас не боялись; ми повинні бути розумними, підприємливими, щоб з нами шукали співробітництва; ми повинні бути справді демократичними, щоб допомагати своїм прикладом здобувати свободу іншим. Символічно, що в цьому ми також продовжуємо й розвиваємо ідеї Грушевського.

Наш священний обов'язок — забезпечити духовне відродження української нації, гарантуючи водночас вільний національно-культурний розвиток усім національностям, що складають народ України.

У цьому зв'язку особливо хотів би наголосити на баченні М. Грушевським засад національної політики. Він уважав, що Україна — не лише для українців, а для всіх, хто живе в Україні, а живучи — любить її, а люблячи, хоче працювати для добра краю і його людності, служити їй, а не оббирати, не експлуатувати для себе.

М. Грушевський єднав інтереси Західної України й України Східної. Він немовби вивищувався над політичними пристрастями, бо дав для українського народу національну ідею — історичну закономірність здобуття українським народом державності. Лише злагода дасть нам змогу побудувати нову, вільну, суверенну державу — державу народну і для народу, для його блага, процвітання, щастя.

Михайло
Грушевський

Михайло Сергійович Грушевський поклав усе своє життя на вівтар справи українського національного відродження, створення незалежної Української держави. У нашій пам'яті він завжди залишається і як автор монументального дослідження «Історія України-Руси», і як один з головних творців самої історії.

Доки жива Україна — житиме з нею в наших серцях талановитий і самовідданий її син — Михайло Грушевський (Л. Кравчук).

➔ II. Які думки і почуття викликають у вас думки автора? Що єднає двох видатних українців — колишніх Президентів України М. Грушевського і Л. Кравчука?

177. I. Прочитайте текст. Визначте мікротеми й запишіть у формі простого плану.

Пам'ятник
М. Грушевському в Києві

Михайло Грушевський сягнув далі всіх своїх попередників — він перший історик, який досліджував історичне минуле всіх українських земель.

Великий українець був скромною, порядною людиною і водночас титанічним інтелектуальним трударем, який підготував і опублікував близько двох тисяч оригінальних праць не тільки з історії України і світу, а також з української літератури, соціології, етнографії, фольклору та інших галузей знань.

Наприкінці 2011 року Україна та міжнародна громадськість відзначатимуть 135-річчя з дня народження Михайла Сергійовича

Грушевського. Знаменна подія стане наступним етапом у справі остаточної реабілітації й справедливого поцінування в нас видатної ролі та воістину золоті спадщини цієї всесвітньо відомої особистості (Ф. Шевченко).

II. Яку сторінку з життя М. Грушевського розкриває автор?

Комунікативний практикум

178. I. Розгляньте фотоілюстрації до попередніх вправ. Яким постає на них М. Грушевський?

II. Складіть усний портрет ученого.

179. I. Прослухайте текст. Визначте тему й основну думку. Доведіть, що це текст наукового стилю й виконує інформативну функцію.

Михайло Грушевський походив з родини Грушів-Грушевських, що загіздила в Чигиринському повіті на Київщині. Цей рід, мабуть, був колись козацький. Уже в часи Богдана Хмельницького виступає військовий писар Іван Груша, «чоловік дуже освічений і розумний», що часто бував у різних посольствах і на переговорах. Пізніше Груші замінили шаблю на хрест — стали панотцями, але багатством ніколи не славилися.

Батько Михайла, Сергій (1833—1901), був сином диякона. Своєю енергією та здібностями добув він вищу освіту, закінчив Київську духовну академію, але свячення не прийняв, а почав учителювати.

Сергій Грушевський був спокійний, урівноважений. Він підтримував зв'язки з визначними українськими діячами і не шкодував грошей на громадські потреби. Свою приязнь до українців зумів він передати своїм дітям.

Мати Михайла Грушевського, Глафіра, походила з давньої священницької родини Опоків-Опоцкевичів, широко розгалуженої в південно-західній Київщині.

Народився Михайло Грушевський 29 вересня 1866 р. в м. Холмі. Батько його був тоді там учителем греко-уніатської гімназії, а проживав у будинку духовної семінарії. Там і побачив світ Михайло (тепер там римсько-католицька духовна семінарія). Через три роки батько переселився на Кавказ, жив то у Ставрополі, то у Владикавказі та займався там організацією шкільництва.

Тут, на чужині, наш великий історик прожив свої дитячі роки. На вразливу душу хлопчини мав великий вплив вид далеких гір із верхами, снігом укритими. Ті гори навівали на нього думки про якесь дивне, казкове царство. Дивували дитину постаті верховинців на конях, у різнобарвних убраннях, зі зброєю, з кинджалами, що з гір з'їжджали на долини. Чудна й незрозуміла була мова всіх тих верховинців — грузинів, черкесів, осетинів та інших народів Кавказу. Займали його уяву їх рухи, сміхи, сварки, небачений побут, звичаї і традиції. І часом тільки серед тої чужоземної юрби ваговитий кубанський козак, який нагадував далеку, незнану ще Україну...

До школи Михайло пішов пізно. Батько, досвідчений педагог, віддав його до нижчого класу, ніж дитині роками належалося, дарма, що він був дуже добре з дому підготовлений до того класу. Боявся, щоб хлопець не мав труднощів у науці. До того ж школа була чужа, російська, і батьки хотіли довше мати дитину під своїм оком...

Кожні три роки батько діставав довшу відпустку на вакації*, і тоді ціла родина виїздила в Україну провідувати широко розгалужену родину. Ці подорожі батько використовував на те,

щоб у синові укріпити й поглибити любов до рідного краю, до його природи, до народних звичаїв, до української мови, пісні й поезії. Отак Михайло не тільки не відчужився від України, а дуже рано цілим серцем і душею припав до свого народу.

Службу Україні молодий гімназист почав з письменницької праці. Вакації 1884 року він призначив на те, щоб добре вправитися в писанні оповідань українською мовою. Перша спроба його пера були оповіданнячка «Страшний свідок», «Остання кутя» (різдвяні звичаї, які знав із власних переживань), — але ці оповідання його самого не вдовольнили.

Таким чином, молодий Грушевський ще гімназистом став уже українським письменником.

Скінчивши гімназію, Михайло вступив до університету св. Володимира в Києві на історико-філософський факультет.

Молодий Грушевський, що здавна бажав потрапити до Києва і сподівався знайти тут огнище української наукової й письменницької праці, з приходом до Києва був прикро розчарований. Не було прихильного проповідника, треба було самому шукати собі шляху. До того ще батько, наляканий тодішніми студентськими розрухами, побоюючись за гарячу вдачу сина, взяв у нього слово, що він не братиме участі в роботі ніяких студентських гуртків. І молодому парубку довелося жити відлюдьком, окремо від живого світу, поринути тільки в науку. Затиснув зуби й виконував усе, що наказувала школа. Але в душі в нього кипіла гаряча кров революціонера. Він поклав собі працювати для України (*І. Крип'якевич*).

? II. Дайте відповіді на запитання й виконайте завдання за текстом.

1. Якого стилю текст?
2. Що нового ви дізналися про М. Грушевського?
3. У якій сім'ї зростав і виховувався майбутній учений і політичний діяч?
4. Знайдіть у тексті й выпишіть слова, що характеризують особу М. Грушевського.
5. З якою метою автор розповідає про батьків ученого?
6. У чому вбачав молодий М. Грушевський служіння Україні?

III. Виділіть у тексті смислові частини і складіть план.

IV. Перекажіть текст, доповнивши відомостями з текстів попередніх вправ.

! 180. Прочитайте текст. **Пригадайте.** Що ви знаєте з попередніх класів про переказ із творчим завданням і які види таких переказів ви вже виконували?

Переказ із творчим завданням у системі роботи над переказами в школі займає вищу сходинку складності, є перехідним етапом до твору, з його допомогою формуються життєво необхідні вміння сприймати (слухати й розуміти) почуте, відтворювати і продукувати (створювати власні висловлювання).

Специфіка переказу з творчим завданням полягає в можливості дати таку установку, яка буде сприяти формуванню та перевірці комплексу життєво необхідних комунікативних умінь, а саме:

- самостійно визначити предмет і завдання висловлювання;
- дібрати для їхнього вирішення необхідні мовні засоби;
- будувати висловлювання відповідно до конкретних комунікативних завдань;
- створювати власні самостійні висловлювання певного стилю, типу й жанру мовлення (*З журналу*).

e 181. Зайдіть на сайт Інтернету www.greatukrainians.com.ua і дізнайтеся більше про М. Грушевського. Виберіть найцікавіші факти його біографії.

Комунікативний практикум

182. Користуючись текстами наведених вище вправ, напишіть переказ у формі наукового повідомлення на тему «Видатний українець», доповнивши власними міркуваннями про роль М. Грушевського в історії й науці України.

Бібліографічне бюро

Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. — К.: Веселка, 1992.

Король В. Ю. Історія України. — К.: Академія, 1999.

§ 10. Зміст і будова тексту. Складне синтаксичне ціле. Актуальне членування речення. Способи зв'язку речень у тексті

Україно моя, мені в світі нічого не треба,
тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти.

А. Малишко

Мангруємо Україною

183. I. Прочитайте. Визначте тему й основну думку тексту. Доберіть варіанти заголовка й доведіть, який з них краще розкриває зміст тексту.

Жоден найточніший і найчесніший підручник історії не замінить спілкування з минулим через дерево, скелі, джерела, які люди пов'язують із конкретними історичними особами.

Воді в цій низці природних пам'яток відведена особлива роль. Так, чимало джерел в Україні та по інших усюдах мають те чи інше відношення до великого Кобзаря.

Скажімо, у глибокій балці урочища Писарського, що на Черкащині, тече джерельце, яке колись, за народними переказами, розчистив поет. Завжди свіжа й чиста вода в криниці,

що на старій миргородській дорозі. Максим Рильський писав про неї: «Криниця в балці, журавель при ній, тут, кажуть, воду пив колись Шевченко». На далекому Мангишляці, куди в позаминулому столітті був висланий поет, є колодязь, який місцеві жителі називають Тарасовим. Прийнялися й верби, посаджені ним, і перетворились незабаром на затишний гай.

А скільки звичаїв, повір'їв, прикмет пов'язано з річковою й колодязною водою! У підземній воді схована таємниця дощів, снігів, туманів. Стародавні арійці вважали дощові хмари небесними джерелами. «Як у воду дивився», — кажуть про подію, яку вдалося передбачити (За В. Супрунечком).

? II. Виконайте завдання за текстом.

1. Випишіть ключові слова з тексту й доведіть, що саме вони забезпечують розуміння його змісту.
2. Доведіть, що текст складається з двох складних синтаксичних цілих, які збігаються з абзацами. Визначте мікротему кожного.
3. У чому автор хоче переконати читача і як це співвідноситься з визначеною вами основною думкою тексту?
4. Випишіть речення з цитатою М. Рильського і поясніть розділові знаки. Які ще варіанти цитування можуть бути? Доведіть це, трансформуючи наведене речення.

Скарби фразеології

184. I. Прочитайте білоруські прислів'я, поясніть їх зміст. Чи можна їх вважати текстом? Чому?

1. Нема добрішої водиці, як з рідної криниці. 2. Хто мову й віру поміняв, той не тільки себе — сусіда продав. 3. Дорога тая хатка, де мене народила матка. 4. Дійду до свого роду хоч через воду. 5. Хто рідного краю цурається, той і матері своєї відцурається. 6. У своїм краї, як у раї. 7. Якби можна було без учителя, то й барани б книжки читали. 8. Думай звечора, як робити зранку.

Комунікативний практикум

II. Побудуйте невелике міркування за змістом другого прислів'я.

III. Що спільного в народній мудрості двох слов'янських народів — українського й білоруського? Пригадайте й наведіть приклади українських прислів'їв цієї ж тематики.

185. I. Прочитайте речення в лівому й правому стовпчиках. Доведіть, що речення правого стовпчика утворили текст. Що їх об'єднало у висловлювання?

1. Оживають ліси, луки, степи.

1. З приходом всевладної весни усе в природі прокидається.

2. Ще не збігли весняні струмки, а магічна сила лагідних променів яскравого сонечка вже кладе перші яскраві барви на неозорий килим степу.

3. А поряд: то тут, то там спалахнули і вже яскраво полум'яніють золотисто-жовті голівки горицвіту весняного, що наче краплини самого сонця, впали й розсипалися по степу.

4. З приходом всевладної весни усе в природі прокидається.

5. Після тривалого зимового сну природа сповнює живі істоти життєдайними силами і надихає енергією, що бурхливо вирує й переливається.

6. Ось виткнулися перші паростки зелені трав, а невдовзі степовий простір уже вцяцькований ліловими квіточками лякливо вкучаної сон-трави чорніючої, що поширює незбагненої насолоди тонкі ніжні пахощі.

II. Випишіть словосполучення, що розкривають основний зміст тексту.

III. Доберіть заголовок, що розкривав би основну думку висловлювання.

Комунікативний практикум

IV. Напишіть твір-опис на одну з тем.

- Весна в моєму краї.
- Квіти для найдорожчої людини.
- На виставці квітів.

2. Оживають ліси, луки, степи.

3. Після тривалого зимового сну природа сповнює живі істоти життєдайними силами і надихає енергією, що бурхливо вирує й переливається.

4. Ще не збігли весняні струмки, а магічна сила лагідних променів яскравого сонечка вже кладе перші яскраві барви на неозорий килим степу.

5. Ось виткнулися перші паростки зелені трав, а невдовзі степовий простір уже вцяцькований ліловими квіточками лякливо вкучаної сон-трави чорніючої, що поширює незбагненої насолоди тонкі ніжні пахощі.

6. А поряд: то тут, то там спалахнули і вже яскраво полум'яніють золотисто-жовті голівки горицвіту весняного, що наче краплини самого сонця, впали й розсипалися по степу (Г. Смик).

186. I. Прочитайте виразно уривок із вірша.

Ми посадили калину у себе в городі,
 Ту калину, що люблять і славлять в народі,
 Нашу радість сумну, нашу втіху єдину,
 Ми посадили у себе червону калину.
 Є на світі плоди і дерева незнані:
 Помаранчі, цитрини, кокоси, банани,
 Виногради солодкі, інжир і маслини,
 А для нас наймиліша — червона калина.
 Ми в калині родились, в калині зростали,
 В калинові сопілки журбу виливали,
 І калину на серці несли в домовини,
 На могилах у нас виростали калини.
 Тож давай-но посадим калину червону,
 Нашу радість гірку і від зла охорону,
 Ми у неї здобудемо мужності й сили,
 Щоб калиновий край врятувати зуміли.

I. Коваленко

? II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте тему й основну думку поезії.
2. З'ясуйте, з якою метою автор вживає вираз *червона калина* в прямому й переносному значеннях.
3. Чому автор уживає епітети *сумна*, *гірка* до слова *радість*?
4. **Проведіть дослідження.** Перекажіть зміст вірша прозою, порівняйте обидва тексти й доведіть, що поезія не тільки розбуджує розум читача, а й впливає на його емоційний стан.
5. **Пригадайте.** Які ще рослини відносять до символів України?

Це варто знати

187. I. Прочитайте текст мовчки. Визначте тему й основну думку. Доберіть заголовок.

Зміст висловлювання пов'язаний із двома видами інформації: про що говориться і що про це говориться, — ці два види інформації називають *темою* й *основною думкою*.

Правильно побудований, цілісний у смислового відношенні текст має початок і кінець. У цих особливостях тексту проявляється його завершеність. Показником завершеності тексту або відносної автономності його частини є наявність заголовка. У заголовку може бути позначена тема або основна думка тексту.

Текст створюється, щоб не просто висловити думку, як це робиться в реченні, а розгорнути цю думку (задум). Розвиток думки вимагає зміни синтаксичних конструкцій. Суть цього явища виявляється в тому, що кожне наступне речення спирається на попереднє, просуюючи висловлювання від відомого (*даного*)

до невідомого (*нового*), внаслідок чого утворюється ланцюжок речень, що має початок і кінець, який визначає межі тексту.

Це явище в лінгвістиці тексту одержало назву *актуальне членування*, — в якому виділяють *тему* і *рему*.

У темі повторюється частина інформації з попереднього речення, і це повторення виконує функцію сполучної ланки. У ремі міститься нова інформація, котра розвиває, збагачує смисл висловлювання, рухає думку вперед. Так ми виходимо на третю суттєву ознаку тексту — *зв'язність* (За О. Казарцевою).

II. **Пригадайте.** Що ви знаєте про текст з основної школи?

? III. Дайте відповіді на запитання за текстом.

1. Що нового ви дізналися про текст?
2. Якого стилю цей текст і які його особливості?
3. Чому цілісність, завершеність і зв'язність є ознаками тексту?
4. Яку роль у тексті відіграють тема і рема?
5. Чому кожен мовець повинен володіти знаннями про текст?

188. I. **Пригадайте.** Що ви знаєте про діалог з основної школи? **Поміркуйте.** Що спільного й відмінного в текстах-діалогах і монологів? У яких життєвих ситуаціях їх використовують?

Комунікативний практикум

II. Розгляньте фотоілюстрації і складіть за ними діалог (полілог), дотримуючись основних ознак тексту.

➔ 189. I. Прочитайте уривок зі спогадів Олесь Гончара про Павла Тичину. Доповніть висловлювання своїми словами після першого речення так, щоб спогади письменника логічно завершили розповідь. Запишіть текст, оформивши слова О. Гончара як цитату.

Поезія Тичини вже дістала серед сучасників заслужене визнання.

Пригадалось: у Празі старий професор Карлового університету показав книжечку поезій Павла Тичини, виданих чеською мовою ще десь у двадцятих роках. Чудове видання! На обкладинці — гравюрні тополі, живий, аж фізично відчутний вітер з України... Який же то могутній і прекрасний вітер, що аж сюди, в далекий край, доніс слово нашого народу, правду нашого буремного життя.

— Пишайтеся, — сказав тоді празький професор. — Ця книжечка вашого поета варта стояти в ряду найкращих книг світової лірики.

II. Доберіть заголовок і доведіть, що доповнений вами й авторський текст є цілісним, зв'язним і завершеним висловлюванням.

🇺🇦 190. I. Перекладіть текст українською мовою.

Середини позапрошлого века учёные, изучавшие явления и закономерности языка, обратили внимание на интересный процесс. Часть иноязычной лексики воспринималась необычно: вдруг отбрасывался подлинный смысл слова и оно отдавалось во власть звуковой формы заимствующего языка. Происходило своеобразное уподобление (ассимилирование) иноязычных слов словами языка, в который они вошли. И в этом нет ничего удивительного.

Когда слышат новое слово и хотят его запомнить, обычно связывают его с другими, уже известными словами (часто это происходит бессознательно). Такая привычка настолько развита, что распространяется и на иноязычную лексику. Причём бывает вполне достаточно внешнего, кажущегося сходства.

Находясь в родном языке, слово живёт в кругу слов, близких ему и по звучанию и по значению. В новой языковой среде, отыскивая подходящее место, иноязычное слово прежде всего находило поддержку в звуковом совпадении с исконными словами этого языка и ассоциировалось с ними (*Л. Микитич*).

II. Укладіть словник-переклад ключових слів і доведіть, що саме вони забезпечують розуміння тексту обома мовами.

🇺🇦 III. Складіть схему актуального членування речень першого абзацу. Який спосіб зв'язку речень використовує автор (послідовний чи паралельний)?

191. Побудуйте текст-розповідь (2—3 складних синтаксичних цілих) за обраним напрямом і темою, дотримуючись правил його побудови й використовуючи відповідну професійну лексику. Скористайтеся поданою нижче пам'яткою.

1. Математичний напрям

Алгебра, число, функції, величина, вектор, рівняння, відсоток, багатократність, мікросхема, оператор, відношення, відхилення, радіан, система, схема.

2. Природничий напрям

Лікарські рослини, вуглеводи, крохмаль, білки, вітаміни, кислоти, мінеральні солі, зілля, настій, квіти, гриби, ягоди, кущі, калина, малина, нагідки, ромашка, липа, береза.

3. Суспільно-гуманітарний напрям

Культура, телеогляд, літературний, кінематограф, книгодрукування, політика, жанр, журналістика, законодавство, забезпечення, розвиток, видання.

Пам'ятка «Будуймо текст»

1. Оберіть тему висловлювання.
2. Визначте основну думку.
3. Продумайте план висловлювання.
4. Доберіть відповідні ключові слова.
5. У побудові тексту дотримуйтеся чіткості в розгортанні думки.
6. Дбайте про взаємозв'язок теми й реми в побудові речень.
7. Стежте за логікою викладу, зв'язністю думок.
8. Переконайтеся в цілісності й завершеності висловлювання.

Скарби фразеології

192. I. Прочитайте текст. Зверніть увагу на важливість точного перекладу тексту з однієї мови на іншу.

Кожна мова має свій шлях розвитку, на якому позначились історичні події, пережиті її народом, географічні умови, серед яких живе цей народ, кліматичні особливості його території. Усе це створює ті властивості душевного складу народу, його національну психіку, що так виразно відбиваються в його мові.

Для українця звучать цілком природно вислови *спіймати облизня, накивати п'ятами, дуба дати*, йому не треба напружувати свою думку, щоб зрозуміти, про що мовиться в цих,

відомих йому змалку, ідіомах. А спробуйте лишень механічно перекласти їх російською мовою й гляньте, що з того вийде: *поймать облизывание, накивать пятками, дуб дать...* Дарма що всі слова тут росіянин знає, але йому важко буде збагнути, який зміст криється в цих звичайних словах, що відгонять йому якоюсь нісенітницею. У такому становищі опиняється й українець, коли йому доводиться часом читати нерозважно перелицьоване з російської *од воріт поворот, бенкет горою, кричати на всю іванівську*, бо йому важко второпати, що в першій фразі мало бути *завертай назад голоблі*, в другій — *бенкет на всю губу*, а в третій — *кричати на все горло (на всю пельку, на всі заставки, щодуху, щосили)* (За Б. Антоненком-Давидовичем).

II. **Зробіть висновок.** Яка роль фразеологізмів у побудові тексту? Чому необхідно бути вельми уважним, перекладаючи їх з української мови і навпаки?

Допоможіть знайти помилку!

— Художник, картини якого ми бачимо, володіє особливим талантом. Він уміє заволодіти нашою увагою, розбурхати нашу уяву. Ми ніби опиняємося під владою його бурхливої уяви...

Комунікативний практикум

193. Виконайте ситуативні завдання (на вибір).

I. Уявіть, що ви нещодавно повернулися з екскурсії Києвом: а) ви хочете розповісти про це своїй подрузі (товаришеві), яка (який) живе в іншому місті; б) вас попросили написати про свої враження від екскурсії у шкільній газеті. Напишіть два тексти. Обґрунтуйте вибрані вами жанри.

II. Уявіть ситуацію: а) ви отримали листа, в якому ваша подруга просить вас порекомендувати їй книгу для написання реферату; б) учитель історії доручив вам прорецензувати реферат однокласника (однокласниці). Напишіть два тексти. Обґрунтуйте вибрані вами жанри.

Бібліографічне бюро

Томан І. Мистецтво говорити. — К.: Політвидав України, 1989.

Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. — К.: Академія, 1994.

Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. — К.: Рад. школа, 1991.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Відгук про телеперегачу

Відгук — викладена в періодичному виданні або виголошена по радіомовленню чи телебаченню оцінка літературно-мистецького твору.

Словник жуналістики

194. I. Прочитайте текст. Визначте тему й основну думку.

ТАЄМНИЦЯ «ВЕЛЕСОВОЇ КНИГИ»

Історія, пов'язана з відкриттям і дослідженням знаменитої «Велесової книги» — древніх на вигляд дерев'яних дощечок, нанизаних на ремінець, з випаленим на них текстом, — є однією з найбільш цікавих і загадкових серед культурних подій ХХ століття.

«Велесова книга» має дуже цікаву й одночасно заплутану історію. Географія її дослідження надзвичайно широка й відзначається однією, на перший погляд, дивною деталлю: на уявній карті, де поряд із США знаходяться Австралія, Голландія, Бельгія, Англія й інші країни, ще донедавна не було України.

Сьогодні «Велесову книгу» називають найдревнішим літописом України, однією з найбільш визначних літературних пам'яток. «Велесова книга» — це збірник історико-релігійних текстів, написаних, як вважають учені, у районі Західного Полісся в IX ст. Дійшла вона до нас у копії XVI—XVII ст., хоч міг також існувати проміжний список XIII—XIV ст.

У «Велесовій книзі» знаходимо розповідь про події, які відбулися на Русі протягом 1500 років до прийняття християнства. З неї ми дізнаємося про релігійні погляди та обряди давніх слов'ян, особливості їх світосприймання тощо. Героями цього літопису є легендарні постаті — отець Ор та Богумир, які дали початок слов'янським племенам, брати Кий, Щек і Хорив. Пам'ятка розповідає про боротьбу наших предків із численними ворожими племенами, а також про язичницький Олімп, де мешкали слов'янські боги й богині.

Історія появи й зникнення «Велесової книги» огорнута таємницею. Чи відшукаються коли-небудь сліди древньої книги? Можливо, вона зберігається в приватній колекції якого-небудь мільйонера — цінителя старовини, а може, надійно захована в сейфах таємної німецької організації «Аненербе», що справедливо вбачала в існуванні цього рукопису загрозу для своїх теорій про вищість німецької нації. Останнім часом деякі до-

слідники вказують, що є підстави вважати, ніби саме члени «Аненербе» в роки Другої світової війни були причетні до конфіскації «Велесової книги» в її власника.

У сучасній Україні вивченням цієї пам'ятки займається багато вчених: Борис Яценко, Галина Лозко, Юрій Шилів, Олесь Білодід, Дмитро Федоренко, Валерій Шевчук, Микола Карпенко (Н. Венєвцева).

II. Чи можна текст вважати відгуком про «Велесову книгу»? З чого це видно? Яка позиція автора щодо пам'ятки?

III. Складіть і запишіть план тексту.

Зверніть увагу! **Відгук** — мовленнєвий твір (висловлювання), що передбачає вираження емоційно-оцінного ставлення до прочитаного, побаченого, почутого. Головним у відгуку є особистісне сприйняття твору, аргументована оцінка книги, спектаклю тощо.

195. Пригадайте. Що ви знаєте про відгук з попередніх класів? Прочитайте текст. Що нового ви дізналися про відгук? Запишіть ці відомості у формі ключових слів і словосполучень.

Створюючи відгук, мовець ставить різні завдання: поділитися враженнями про прочитане, побачене, почуте; вплинути на почуття й думки читачів; поставити у відгуку питання дискусійного характеру; оцінити твір з точки зору актуальності порушених у ньому проблем та ін.

Відгуки розрізняються залежно від рецензованого джерела. У відгуку про художній твір висловлюється ставлення до героїв, подій, їх учасників, відзначаються особливості художньої форми твору. У відгуку про науково-популярну книгу не тільки говориться про те, яке враження вона справила, а й повідомляється, як допомогла книга розширити й поглибити знання. У відгуку про телепередачу можуть розкриватися особливості її побудови, роль звукового, зорового рядів тощо.

Відгуки розрізняють за стилем. Так, якщо мета відгуку — поділитися враженнями від прочитаного, побаченого, почутого з товаришем, батьками, він пишеться в розмовному стилі. Якщо мета відгуку — привернути увагу читача до книжки, посперечатися з приводу поведінки героїв, то в ньому поєднуються елементи розмовного й публіцистичного стилів (За Л. Туміною).

Кроки до успішного спілкування

196. I. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Визначте тип і стиль мовлення.

Похвала кожному подобається, а критика, навпаки, завжди неприємна. Чутливі люди особливо довго пам'ятають похвалу

або критичні зауваження, а це підсвідомо впливає на їхнє ставлення до того, хто їх покритикував за що-небудь чи похвалив. Звісно, не завжди можна лише хвалити, доводиться також указувати на хиби.

Щоб, критикуючи людину, не принизити її гідності, треба мати неабияке вміння. Критикувати або вказувати на хиби слід обережно й тактовно (І. Томан).

II. Скористайтеся порадами автора, коли у відгуку треба буде вказати на недоліки тексту та висловити побажання.

Д о в і д к а. **Критика** — коментар, оцінка, аналіз, осуд. **Хиба** — помилка, недолік, огріх, похибка.

Комунікативний практикум

197. I. Складіть письмовий відгук про телепередачу, дотримуючись вказаної послідовності. Скористайтеся фотоілюстраціями.

1. Назва телепередачі, канал, на якому вона транслювалася.
2. Автор (диктор чи тележурналіст).
3. Чим вона цікава (обґрунтувати на основі конкретних фактів і прикладів).
4. Як оформлена телепередача (демонстрації, ілюстрації, кліпи)?
5. Мовне оформлення.
6. Що вона дає глядачеві, як впливає на нього?
7. Чи варто, на вашу думку, дивитися такі телепередачі?

II. З текстом відгуку виступіть перед однокласниками.

